

УДК 811.161.3:003.081.4

Г. Ф. Швед, старшы выкладчык (БДТУ)

Ў – ЛІТАРА СУЧАСНАГА БЕЛАРУСКАГА АЛФАВІТА

У артыкуле даследуецца ўнікальная літара беларускага алфавіта – у нескладовае. Вырашаны наступныя задачы: раскрыта паходжанне «ў», прааналізаваны змены ў правапісе, даследавана затрабаванасць гэтай літары. Работа паказвае арыгінальнасць і непаўторнасць адзінай літары не толькі ў лінгвістыцы, але і ў культурным жыцці беларусаў.

«Ў» – літара, якая ўшаноўваецца як сімвал, як своеасаблівы апазнавальны знак беларусаў.

In this article, explore the unique letter of the Belarusian alphabet «ў». The following tasks were solved: origin of «ў» was disclosed, changes in spelling were analyzed, the relevance of this letter was investigated. Work shows originality and uniqueness, the only letter in linguistics, but also in the cultural life of Belarusians.

«Ў» – letter, which is felt as a symbol, as a kind of identification sign of the Belarusians.

Уводзіны. Кожны народ мае сваю мову. Родную мову часта называюць душой народа, таму што менавіта мова, асабліва ў сучасным свеце, з'яўляецца першаснай і найбольш яркай прыметай нацыі. У мове і праз мову выяўляюцца такія важныя асаблівасці і рысы народа, як нацыянальная псіхалогія, характар, склад мыслення, маральны стан і духоўнасць, самабытнасць і непаўторнасць мастацкай творчасці і інш. Мова ў пэўнай ступені – гэта сімвал нацыі, сродак аб'яднання, кансалідацыі народа. Народ як нацыя існуе, пакуль існуе нацыянальная мова. «Не пакідайце ж мовы нашай беларускай, каб не умёрлі!» – пісаў Ф. Багушэвіч.

Для папулярызацыі і пашырэння сферы выкарыстання беларускай мовы ў жыцці грамадства даследуецца ўнікальная літара беларускага алфавіта – у нескладовае.

Асноўная частка. У аснове сучаснага беларускага пісьма ляжыць кірыліца-старажытная славянская азбука.

На Русі кірыліца пачала пашырацца ў Х–ХІ стст. у сувязі з прыняццем хрысціянства і з'яўленнем богаслужэбных кніг на стараславянскай мове. З ХІІ–ХІV стст. кірыліца выкарыстоўваецца і ў беларускім пісьменстве.

Да ХVІ ст. кірылаўскае пісьмо ў Беларусі было толькі рукапісным. Эпоха кнігадрукавання ва ўсходніх славян пачалася з 1517 г. Вядомы вучоны-асветнік, усходнеславянскі першадрукар Ф. Скарына, стварыў на аснове кірыліцы шрыфт і з 1517 па 1519 г. пераклаў на беларускую мову і надрукаваў 23 кнігі «Бібліі рускай». Так з ХVІ ст. у беларускім пісьменстве сталі ўжывацца і рукапісныя, і друкаваныя літары.

Кірылаўскім пісьмом карысталіся ў Беларусі да канца ХVІІ ст. У 1696 г. сейм Рэчы Паспалітай прыняў пастанову, паводле якой у справядстве Вялікага Княства Літоўскага павінна была выкарыстоўвацца толькі польская мова. З гэтага часу пісаць па-беларуску пачалі лацінскімі літарамі (лацінкай).

Пісалі па-беларуску і арабскімі літарамі.

У 1708 г. па загадзе Пятра I была праведзена рэформа рускай графікі. Рэфармаваная кірыліца атрымала назву «грамадзянская азбука» («грамадзянка»). Узоры літар грамадзянскага алфавіта стварыў беларус Ілья Капіевіч.

Пасля падзелу Рэчы Паспалітай у другой палове ХVІІІ ст. беларускія землі ўвайшлі ў склад Расійскай імперыі. З гэтага часу і аж да пачатку ХХ ст. беларускі народ карыстаўся дзвюма графічнымі сістэмамі: лацінкай і кірыліцай.

Існаванне дзвюх графічных сістэм стварала пэўныя цяжкасці, таму, пачынаючы з 1913 г., большасць беларускіх выдавецтваў перайшла на грамадзянскі шрыфт. А ў 1926 г. на Акадэмічнай канферэнцыі па рэформе беларускага правапісу і графікі было вырашана выкарыстоўваць у якасці графічнага сродку беларускай літаратурнай мовы толькі кірыліцу. Літарны склад кірыліцы адпавядаў гукавой сістэме стараславянскай мовы. З 1708 г. у кірыліцкім алфавіце ўзаконены літары *э, я*, з 1735 – *й*, з 1797 – *ё*. У беларускім варыянце кірыліцы паступова замацаваліся літары *і, ў*, выпалі *н, ш, ь*, у выніку сфарміраваўся алфавіт, якім мы карыстаемся ў наш час.

Упершыню ў сучаснай беларускай мове літара «ў» з'явілася ў канцы ХІХ ст.

Яна была ўжыта ў 1981 г. Франішкам Багушэвічам у кракаўскім выданні «Дудка беларуская». А перад Багушэвічам яе выкарыстоўвалі Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч і Ян Чачот. Мы знаходзім гэтую літару ў вершаванай брашуры Яна Чачота, якая была выдадзена ў 1846 г., але ў гэтым выданні літара ў выглядала як *н* з рыскай *й*. І толькі ўжо ў Багушэвіча яна набывае свой сучасны выгляд «ў».

Гук [ў] уласцівы беларусам на працягу ўсёй гісторыі фарміравання, а затым функцыянавання роднай мовы. Іншая справа, што яго пазначэнне літарай было непазаслядоўным або зусім адсутнічала, як гэта назіралася ў старабеларускім пісьменстве. Паводле энцыклапедыі «Беларуская мова» (1994), літара ў была прапанавана

ў 1870 г. рускім філолагам Пятром Бяссонавым, які з'яўляўся старшынёй Віленскай археаграфічнай камісіі (1865–1866). Доўгі час па тэхнічных прычынах пісалася як літара у. Больш паслядоўна ў беларускім пісьме выкарыстоўваецца з 1890-х гг. У лацінскай форме беларускага пісьма гук [ў] абазначаўся літарай й.

З 1 верасня 2010 г., калі запрацавалі новыя правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі, гэтую літару «ў» пачалі пісаць яшчэ часцей. Закон Рэспублікі Беларусь «Аб правілах беларускай арфаграфіі і пунктуацыі» ад 23 ліпеня 2008 г. – гэта не рэформа існуючага беларускага правапісу. Новая рэдакцыя накіравана на яго карэкціроўку, памяншэнне колькасці выключэнняў, падпарадкаванне большасці напісанняў агульным правілам і заканамернасцям. Яна з'яўляецца аптымальнай у сучаснай моўнай сітуацыі ў краіне і будзе садзейнічаць стабілізацыі правапісных нормаў беларускай літаратурнай мовы, што будзе спрыяць павышэнню прэстыжу беларускай мовы ў грамадстве як дзяржаўнай мовы нашай краіны і мовы тытульнай нацыі.

Даўно ўзнікала пытанне, чаму нельга пісаць ў (у нескладовае) у словах іншамоўнага паходжання? Калі ж мы кіруемся ў правапісе фанетычным прынцыпам, то не павінна быць розніцы ў напісанні словазлучэнняў «на ўроку» і «ля ўнівермага». Цяпер так і ёсць. У новай рэдакцыі «Правіл беларускай арфаграфіі і пунктуацыі» пашыраецца напісанне ў (у нескладовае) у словах іншамоўнага паходжання, якія паводле правіл 1959 г. былі выключэннямі.

Згодна з новай рэдакцыяй правіл адбываецца чаргаванне [у] з [ў] у сярэдзіне слова пасля галосных і ў словах іншамоўнага паходжання, у якіх раней гэта чаргаванне не назіралася, а таксама ў новых запазычаннях, правапіс якіх яшчэ не знайшоў замацавання ў нарматыўных слоўніках беларускай мовы: *раўнд, даўн, фаўна, андэграўнд, саўна, клоўн, шоўмен, ноўтбук, джоўль, ноўмен (наўмен), пакгаўз, каўзалгія, каўлепра, лакаўт, раўт, трэшкоўт, чаўш, скаўт* і інш.

Такім чынам, правілы правапісу ў нескладовага ў сучаснай беларускай мове становяцца фактычна ўніверсальнымі.

Трэба памятаць, што выбар пісаць у ці ў залежыць ад паходжання слоў і пазіцыі у ці ў у слове. Варта ўгадаць, як раней і зараз.

Змены ў правапісе:

так было
ва універсітэце
для уніята
клоун
сауна
пасля урагану
да уролага

так стала
ва ўніверсітэце
для ўніята
клоўн
саўна
пасля ўрагану
да ўролага

здаць ва утыль
гэтая утопія
раўнд
даўн
фаўна
андэграўнд
клоўмен
ноўтбук
джоўль
снаўт

здаць ва ўтыль
гэтая ўтопія
раўнд
даўн
фаўна
андэграўнд
клоўмен
ноўтбук
джоўль
снаўт

Літара ў вылучае беларусаў сярод славян. Менавіта па гэтай прычыне 7 верасня 2003 г. у геаграфічным цэнтры Еўропы – горадзе Полацку – на бульвары К. Маркса быў устаноўлены помнік літары ў.

Незвычайны помнік у старажытным горадзе нагадвае пра ўнікальную літару, якая сустракаецца толькі ў беларускім алфавіце. Скульптура зроблена ў выглядзе стэлы, на гранях якой нанесены рэльефныя малюнкi літары «ў». Помнік адначасова служыць сонечным гадзіннікам. Пры яго адкрыцці, што адбывалася падчас святкавання Дня пісьменнасці, распавядалася пра непаўторную меладычнасць і мяккасць гука.

Аўтары – мастак Ігар Куржалаў і архітэктар Наталля Царык. Зроблены помнік з дэмакратычных матэрыялаў – алюміній, прыродныя валуны, бетон. Твор прыцягвае да сябе ўвагу менавіта арыгінальнасцю ідэі. Неаднаразова прыгаданы сродкамі масавай інфармацыі помнік «ў» трывала існуе ў нацыянальнай культурнай прасторы і правакуе айчынных турыстаў і мовазнаўцаў на візіт у Полацк. У адбітых на вертыкальна ўсталяванай чатырохвугольнай пласціне мадэрнавых абрысах прачытваецца выява віноўніцы манументалізацыі – літары «ў». А знізу змешчаны надпіс:

...АД ЕЎФРАСІННІ, АД СКАРЫНЫ...
АД ПОЛАЦКА ПАЧАЎСЯ СВЕТ.

Заклучэнне. Падсумоўваючы ўсё вышэй сказанае, можна зрабіць выснову, што «ў» – толькі беларуская, выключная, папулярная, крэатыўная, запатрабаваная, як мы даказалі, сапраўды *унікальная літара беларускага алфавіта*.

Літаратура

1. Капылю І. Л., Маракуліна Т. М. Арфаграфічны слоўнік беларускай мовы для школьнікаў. Новыя правілы правапісу. Мінск: сучасная школа, 2010.
2. Валочка Г. М., Зелянко В. У., Бурак І. Л. Практыкум па арфаграфіі і пунктуацыі беларускай мовы. 10–11 класы: вучэб.-метад. комплекс. Мінск: Нац. ін-т адукацыі, 2010.
3. Сямешка Л. І., Шкраба І. Р., Бадзевіч З. І. Курс беларускай мовы. Мінск: Універсітэцкае, 1996.

Паступіў 13.03.2014